

Розділ XX Злочини проти правосуддя

§ 1. Види злочинів проти правосуддя

У розділі XVIII Особливої частини КК передбачена відповідальність за злочини, які посягають на суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність у сфері здійснення правосуддя. Причому під здійсненням правосуддя тут розуміється діяльність, пов'язана з нормальним функціонуванням не тільки власне судової влади, а й інших органів та осіб, які сприяють діяльності суду щодо здійснення правосуддя і до кола яких належать органи дізнання, досудового слідства, прокуратури, органи виконання судових рішень, вироків, ухвал та постанов, представники адвокатури тощо.

Усі передбачені у цьому розділі злочини, виходячи з їх безпосередніх об'єктів, можуть бути розподілені на такі групи.

Злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду і до яких належать: завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК); притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК); порушення права на захист (ст. 374 КК); постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК); втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК); незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (ст. 376¹ КК); втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК).

Злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, власність суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників судочинства і до яких належать: посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК); погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК);

погроза або насиль-ство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК); умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи при-сяжного (ст. 378 КК); умисне знищення або пошкодження майна за-хисника чи представника особи (ст. 399 КК).

Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі, і до яких належать: примушування давати показання (ст. 373 КК); завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК); завідомо неправди-ве показання (ст. 384 КК); відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК); перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи виснов-ку (ст. 386 КК).

Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та припинення злочинних посягань і до яких належать: не-вжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380 КК); роз-голошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під за-хист (ст. 381 КК); розголошення даних досудового слідства або дізнан-ня (ст. 387 КК); приховування злочину (ст. 396 КК); порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК).

Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання рішень, вироків, ухвал, постанов суду і призначеного покарання. До них належать: невиконання судового рішення (ст. 382 КК); незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке опи-сано чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК); ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК); ухилення від від-бування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК); злісна непокора вимогам адміністрації установи вико-нання покарань (ст. 391 КК); дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК); втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК); втеча із спеціалізованого лікувального за-кладу (ст. 394 КК).

Саме за такою системою і розглядаються далі злочини проти право-суддя.

§ 2. Злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду

Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК). Згідно зі ст. 29 Конституції України ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Стаття 155 КПК передбачає, що взяття під варту як запобіжний захід застосовується в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки. Лише у виняткових випадках цей запобіжний захід може бути застосований у справах про злочини, за які законом передбачено позбавлення волі і на менш тривалий строк. Підставою для взяття під варту є наявність достатніх даних, які свідчать, що обвинувачений, перебуваючи на волі, може ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень (ст. 148 КПК). Взяття під варту може бути застосоване і до підозрюваного, обвинувачення якому має бути пред'явлене протягом десяти днів.

Об'єктивна сторона злочину передбачає вчинення діяння, яке:

а) здійснюється у відповідній процесуальній формі — затримання, привід (ч. 1 ст. 371 КК), арешт, тримання під вартою (ч. 2 ст. 371 КК);

б) має незаконний характер; а за ч. 3 ст. 371 КК — в) спричинило тяжкі наслідки або г) вчинено з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах.

Затримання особи (короткочасне, на строк не більше 72 годин позбавлення особи волі) провадиться на підставі статей 106, 106¹, 115, 148, 149, 165², 434 КПК; арешт (взяття під варту) і тримання під вартою — статей 148-150, 155, 156, 165-165

з

, 253, 274, 288, 343, 434 КПК, а привід (обмеження волі та примусове доставляння у відповідні органи особи, яка ухиляється без поважних причин від добровільного з'явлення у призначений час за викликом службових осіб цих органів) здійснюється у порядку статей 70, 72, 135, 136, 288, 292 КПК.

Порушення вимог цих норм, необхідних для здійснення приводу, затримання, арешту або тримання під вартою, й утворює об'єктивну сторону злочину, який за частинами 1 та 2 ст. 371 КК є злочином з формальним складом і тому визнається закінченим з моменту вчинення одного із зазначених діянь, а за ч. 3 — може бути злочином як з матеріальним, так і з формальним складом, бо визнається закінченим або з моменту спричинення тяжких наслідків, або за їх відсутності, якщо вчиняється з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах.

Відповідальність за ст. 371 КК настає лише за умови, якщо передбачені в ній діяння є незаконними. Наприклад, коли арешт чи затримання застосовуються за відсутності до цього фактичних даних або за злочин, який не карається позбавленням волі; якщо арешт чи затримання продовжуються після закінчення встановлених КПК строків; тримання під вартою здійснюється за відсутності судового рішення. Незаконність приводу може полягати у його застосуванні без достатніх підстав або до особи, яка не підлягає приводу (наприклад, до перекладача, експерта), або в його здійсненні без відповідної постанови судово-слідчих чи прокурорських органів.

Кваліфікація за ст. 371 КК виключається, якщо незаконний привід, затримання чи арешт здійснюються не як захід процесуального примусу, а в адміністративному порядку (статті 32, 259-261 КУпАП) або як кримінальне покарання (ст. 60 КК).

За частиною 3 ст. 371 КК караються ті самі діяння, якщо вони: а) спричинили тяжкі наслідки (наприклад, самогубство, тяжку хворобу заарештованого); б) вчинені з корисливих мотивів (наприклад, з метою заволодіти майном заарештованого); в) вчинені в інших особистих інтересах винного (наприклад, з метою просування за службу).

Суб'єктивна сторона злочину за частинами 1 та 2, а також за ч. 3 ст. 371 КК (коли діяння не тягне за собою наслідків, але вчиняється з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах) — прямий умисел, бо винний діє завідомо, тобто усвідомлює незаконність затримання, приводу, арешту або тримання під вартою і бажає їх вчинити. Психічне ставлення винного до тяжких наслідків (ч. 3 ст. 371 КК) може полягати як в умисній, так і

в необережній формі вини. У цілому злочин є умисним.

Суб'єкт злочину — спеціальний: службова особа органів дізнання, слідчий, прокурор, а у випадку незаконного тримання під вартою — і працівник установи, де тримається під вартою потерпілий. Суддя, який постановляє завідомо неправосудний судовий акт про застосування цих процесуальних заходів, відповідає за ст. 375 КК, а якщо таке діяння вчинено за наявності кваліфікуючих ознак, передбачених у ч. 3 ст. 371, — за ч. 2 ст. 375 та ч. 3 ст. 371 КК.

Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК).

Стаття 62 Конституції України проголошує, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вини не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Потерпілим від злочину є лише завідомо невинний у вчиненні злочину. Тому притягнення до кримінальної відповідальності особи, щодо якої є докази її винності, але з порушенням встановленого законом процесуального порядку не може кваліфікуватися за ст. 372 КК і за інших необхідних умов визнається дисциплінарним проступком або злочином, передбаченим ст. 364 КК.

За статтею 372 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає в активних діях, пов'язаних із пред'явленням обвинувачення за відсутності події чи складу злочину в діянні особи або при недоведеності її участі у вчиненні злочину. Злочин визнається закінченим з моменту пред'явлення обвинувачення, тобто коли постановою про притягнення як обвинуваченого пред'явлена особі для ознайомлення.

За частиною 2 ст. 372 КК караються ті самі дії, поєднані: а) з обвинуваченням у вчиненні тяжкого (ч. 4 ст. 12 КК) або особливо тяжкого (ч. 5 ст. 12 КК) злочину; б) зі штучним створенням доказів обвинувачення (долучення до справи лжесвідчень обвинувачення); в) з іншою фальсифікацією (знищення документів, які виправдовують особу).

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел, бо суб'єкт усвідомлює, що притягує до відповідальності завідомо невинного і, отже, бажає цього.

Суб'єкт злочину — спеціальний: особа, яка провадить дізнання, слідчий або прокурор, тобто службові особи, яким за законом надане право притягнення особи до відповідальності як обвинуваченого за кримінальною справою. Дії судді, який ухвалює постанову про притягнення до відповідальності завідомо невинного, кваліфікуються за ст. 375 КК.

Порушення права на захист (ст. 374 КК). Згідно зі ст. 59, ч. 2 ст. 63 та п. 6 ст. 129 Конституції України право на захист є однією з найважливіших гарантій здійснення правосуддя.

Потерпілим від злочину може бути: підозрюваний, обвинувачений або підсудний, тобто особи, які за своїм процесуальним становищем мають право на захист від підозри у вчиненні злочину, пред'явленого їм обвинувачення, а також захищають свої особисті, майнові чи інші права та законні інтереси.

За частиною 1 ст. 374 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого вичерпується діянням винного, яке передбачає: а) недопущення захисника до участі в справі; б) ненадання своєчасно (несвоєчасне надання) захисника; в) інше грубе порушення права на захист. За частиною 1 ст. 374 КК злочин може бути вчинений як шляхом дії (наприклад, відсторонення від подальшої участі у справі захисника з порушенням вимог ст. 61 КПК), так і бездіяльності (наприклад, непризначення захисника з порушенням вимог ст. 47 КПК) і визнається закінченим з моменту вчинення одного із зазначених діянь.

За частиною 2 ст. 374 КК склад злочину може бути як формальним (коли діяння, зазначені в ч. 1 ст. 374 КК, були вчинені за попередньою змовою групою осіб), так і матеріальним (коли діяння призвели до засудження невинної у вчиненні злочину особи або спричинили інші тяжкі наслідки, наприклад, призвели до самогубства засудженого).

Суб'єктивна сторона злочину за ч. 1 ст. 374 КК — прямий умисел, а психічне ставлення винного до наслідків, зазначених у ч. 2 ст. 374 КК, може полягати як в умисній, так і в

необережній формі вини. У цілому злочин є умисним.

Суб'єкт злочину — спеціальний: особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор чи суддя. Відповідно до ч. 4 ст. 124, ч. 1 ст. 127, ч. 2 ст. 129 Конституції України у визначених законом випадках правосуддя здійснюють не лише професійні судді, а й народні засідателі та присяжні. Тому під суддею у ст. 374 КК розуміються і названі особи.

Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК). Предметом цього злочину є певний судовий акт: вирок, рішення, ухвала або постанова, а вчинене діяння кваліфікується за ст. 375 КК незалежно від того:

а) яка судова інстанція постановила цей акт (суд першої, апеляційної чи касаційної інстанції); б) яка галузева приналежність розглянутої судом справи (кримінальна, цивільна, адміністративна, господарча);

в) яким складом суду було постановлено судовий акт — судом колегіально чи суддею одноосібно.

Судовий акт як предмет цього злочину має бути неправосудним, тоб-то таким, який не відповідає вимогам законності й обґрунтованості.

За частиною 1 ст. 375 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає в активних діях, а саме в постановленні неправосудного судового акта, що припускає: а) складання відповідного процесуального документа; б) підписання його суддею (суддями); в) проголошення судового акта (доведення його змісту до відома учасників процесу). Оскільки постановлення судового акта завершується його проголошенням, саме з цього моменту злочин, передбачений ч. 1 ст. 375 КК, визнається закінченим незалежно від часу набуття законної сили судовим актом, його виконання та наслідків, які цим викликані.

За частиною 2 ст. 375 КК склад злочину може бути як формальним (коли дії, зазначені у ч. 1 ст. 375 КК, вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах), так і матеріальним (коли ці дії спричинили тяжкі наслідки).

Суб'єктивна сторона злочину за ч. 1 ст. 375 КК — лише прямий умисел, бо особа діє завідомо, тобто усвідомлює неправосудність судового акта, керуючись при цьому будь-якими мотивами, за винятком корисливих або інших особистих інтересів, які передбачені ч. 2 ст. 375 КК. Психічне ставлення винного до наслідків, зазначених у ч. 2 ст. 375 КК, може виявлятися як в умисній, так і в необережній формі вини. У цілому злочин є умисним.

Суб'єкт злочину — спеціальний: професійний суддя, народний засідатель чи присяжний під час здійснення ними правосуддя.

Втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК). Відповідно до статей 126 та 129 Конституції України судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону.

Потерпілим від злочину може бути: професійний суддя, народний засідатель або присяжний, які виконують функції щодо здійснення правосуддя.

За частиною 1 ст. 376 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у вчиненні лише активних дій, які виявляються у втручанні (здійсненні впливу, тиску на свідомість і волю потерпілого) у будь-якій формі (у будь-який спосіб) у діяльність судді. Втручання може виявлятися у проханні на адресу судді, у даванні йому вказівок, висловленні рекомендацій, у критиці в засобах масової інформації до розгляду справи в суді тощо. Для складу цього злочину не має значення: а) за допомогою яких засобів (способів) вчиняється втручання (обіцянки різних вигід, залякування, погрози тощо); б) у діяльність суду якої інстанції має місце втручання; в) у якій стадії процесу здійснюється таке втручання. Злочин визнається закінченим із моменту вчинення самого

втручання незалежно від того, чи перешкодило воно виконанню суддею службових обов'язків і чи домогся винний постановлення неправосудного рішення.

За частиною 2 ст. 376 КК карається злочин як з матеріальним складом, коли дії винного перешкодили запобіганню злочину або затриманню особи, яка вчинила злочин, так і з формальним - коли такі дії були вчинені винним з використанням свого службового становища.

Не може кваліфікуватися за ст. 376 КК таке втручання в діяльність судових органів, яке здійснюється шляхом вчинення щодо судді чи його близьких більш тяжкого злочину проти правосуддя, який є способом (формою) такого втручання і відповідальність за який передбачена в спеціальних нормах. Зокрема, якщо такі злочини, як погроза або насильство (ст. 377 КК), знищення (пошкодження) майна (ст. 378 КК) або посягання на життя судді (ст. 379 КК), вчинюються як спосіб втручання в його діяльність і тим самим є однією з форм такого втручання, вчинене слід кваліфікувати лише за статтями 377-379 КК. Спеціальним видом втручання в діяльність суду, який потребує самостійної кваліфікації, є і злочин, передбачений ст. 376¹ КК.

Суб'єктивна сторона злочину — прямиї умисел та спеціальна мета — перешкодити виконанню суддею службових обов'язків чи домогтися винесення неправосудного рішення. Психічне ставлення винного до таких наслідків втручання, як перешкодження запобіганню злочину чи затриманню злочинця, може виявлятися як в умисній, так і в необережній формі вини. У цілому злочин є умисним.

Суб'єкт злочину за ч. 1 ст. 376 КК — загальний: будь-яка особа, що досягла 16-річного віку, а за ч. 2 ст. 376 КК (за умови, якщо втручання здійснюється з використанням службового становища) — спеціальний: лише службова особа.

Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (ст. 376¹ КК). У 2010 році в судах України запроваджується автоматизована система документообігу суду (далі - АСДС), яка має забезпечити: об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями з додержанням принципів черговості та однакової кількості

справ для кожного судді; надання фізичним та юридичним особам інформації про стан розгляду справ щодо них; централізоване зберігання текстів судових рішень та інших процесуальних документів; підготовку статистичних даних; реєстрацію вхідної та вихідної кореспонденції та етапів її руху; розподіл справ між суддями; видачу судових рішень та виконавчих листів на підставі наявних у системі даних щодо судового рішення та реєстрації заяви особи, на користь якої воно ухвалено; передачу справ до електронного архіву.

Позовні заяви, скарги, подання та інші, передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в АСДС, яка здійснюється працівниками апарату відповідного суду в день надходження документів. До АСДС в обов'язковому порядку вносяться: дата надходження документа, інформація про предмет спору та сторони у справі, прізвище працівника апарату суду, який здійснив реєстрацію, інформація про рух судових документів, дані про суддю, який розглядав справу, та інші дані, передбачені Положенням про АСДС. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи також здійснюється АСДС під час реєстрації відповідних документів.

Доступ до АСДС надається суддям та працівникам апарату відповідного суду згідно з їхніми функціональними обов'язками. Порядок функціонування АСДС, у тому числі видачі судових рішень та виконавчих листів, передачі справ до електронного архіву, зберігання текстів судових рішень та інших процесуальних документів, надання інформації фізичним та юридичним особам, підготовки статистичних даних, визначається Положенням про АСДС, яка затверджується Державною судовою адміністрацією України.

Відповідальність за незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду передбачена за ст. 376¹ КК, за якою карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого вичерпується вчиненням хоча б одного з таких діянь: а) внесення неправдивих відомостей до АСДС; б) несвоєчасне внесення відомостей до АСДС; в) несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в АСДС; г) інше втручання в роботу АСДС. Злочин визнається закінченим з моменту вчинення будь-якого із зазначених діянь.

За частиною 2 ст. 376¹ КК караються ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 28 КК).

Суб'єктивна сторона злочину - лише прями́й умисел.

Суб'єкт злочину - або спеціальний (службова особа, яка має право доступу до АСДС), або загальний (будь-яка особа, що досягла 16-річного віку і здійснює втручання в роботу АСДС шляхом несанкціонованого доступу до неї).

Втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК). Таке втручання є своєрідним порушенням права на захист, яке гарантовано статтями 59, 63 і 129 Конституції України.

Потерпілим від злочину може бути: захисник (статті 44 КПК, 271 КУпАП); представник (законний представник) потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, цивільного позивача та відповідача, свідка^[1], а також юридичної особи (статті 38-40 ЦПК, 52 КПК, 270 КУпАП, 56 КАС).

За статтю 397 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого вичерпується самим фактом втручання в будь-якій формі в правомірну (законну) діяльність захисника чи представника особи і здійснюється шляхом: а) створення перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника або представника особи; б) порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці. Втручання має бути незаконним і може полягати, наприклад, у відмові в наданні захиснику можливості ознайомитися з необхідними для захисту документами або порушенні таємниці його побачення з підзахисним, перешкоджанні законному представникові прибути до встановленого часу на розгляд справи тощо. Якщо такі дії полягають у погрозах, насильстві, знищенні (пошкодженні) майна, посяганні на життя, тобто у вчиненні більш тяжкого злочину проти правосуддя, відповідальність настає за спеціальними нормами — статтями 398-400 КК.

За частиною 2 ст. 397 КК караються ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням свого службового становища.

Суб'єктивна сторона злочину — лише прями́й умисел.

Суб'єкт злочину за ч. 1 ст. 397 КК — загальний: приватна особа 16-річного віку, а за ч. 2 ст. 397 КК — спеціальний: службова особа.

§ 3. Злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, власність суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників судочинства

До цієї групи злочинів проти правосуддя входять спеціальні види посягань, які спрямовані на завдання шкоди судді, народному засіда-телю чи присяжному у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійснен-ням правосуддя, а також захиснику та представнику особи у зв'язку з наданням ними правової допомоги. Закон встановлює тут відпові-дальність за посягання на життя зазначених осіб та їх близьких родичів, заподіяння їм тілесних ушкоджень різної тяжкості, нанесення побоїв, застосування погрози, знищення (пошкодження) майна цих осіб. Оскільки докладна характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак суміжних злочинів наведена в розділах II, III, VI, VII та XVH цього підручника, тому немає необхідності зосереджувати увагу на повто-ренні цих положень. Зупинимось лише на певних особливостях даних злочинів.

Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжно-го у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК), а також захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК).

Потерпілими від злочину за ст. 379 КК можуть бути: суддя, народний засідатель, присяжний або їх близькі родичі, а за ст. 400 КК — захис-ник, представник особи або їх близькі родичі.

Об'єктивна сторона цих злочинів характеризується вбивством або замахом на вбивство зазначених осіб у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК) або з наданням правової допомоги (ст. 400 КК).

Суб'єктивна сторона цих злочинів — умисел (прямий або непря-мий) щодо вбивства з метою перешкоджання здійсненню правосуддя або надання правової допомоги чи з мотивів помсти за здійснення такої діяльності. У разі замаху на вбивство — тільки прямий умисел

із вказаною метою та мотивом.

Суб'єкт цих злочинів — будь-яка особа, що досягла 14-річного віку.

Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК), а також захисника чи представника особи (ст. 398 КК). Об'єктивна сторона злочинів, передбачених ч. 1 ст. 377, ч. 1 ст. 398 КК, характеризується дією — погрозою вбивством, насильством, знищенням чи пошкодженням майна зазначених осіб або їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя (ст. 377 КК) або наданням правової допомоги (ст. 398 КК).

За частиною 2 ст. 377 КК настає відповідальність за заподіяння судді, народному засідателю, присяжному або їх близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а за ч. 2 ст. 398 КК — за спричинення захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

У частинах 3 статей 377 і 398 встановлена відповідальність за за-подіяння тяжких тілесних ушкоджень зазначеним особам.

Суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується умисною виною з метою перешкоджання здійсненню правосуддя або надання правової допомоги чи з помсти за здійснення такої діяльності. Злочини, передбачені частинами 1 статей 377, 398 КК (погроза), можуть бути вчинені лише з прямим умислом, а злочини, передбачені частинами 2 або 3 цих статей, — як із прямим, так і непрямым умислом.

Суб'єкт цих злочинів — у разі погрози, заподіяння побоїв, легких тілесних ушкоджень — будь-яка особа 16-річного віку, а в разі спричинення тілесних ушкоджень середньої тяжкості чи тяжких — 14-річного віку.

Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378 КК), а також захисника чи представника особи (ст. 399 КК). Об'єктивна сторона цих злочинів характеризується знищенням або пошкодженням майна судді, народного засідателя, присяжного, захисника, представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя (ст. 378 КК) або наданням правової допомоги (ст. 399 КК).

У частинах 1 цих статей встановлена відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, що належить зазначеним особам або їх близьким родичам; у ч. 2 ст. 378 КК — за ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом (наприклад, шляхом затоплення), або такі, що спричинили загибель людей (смерть хоча б однієї людини) чи інші тяжкі наслідки (наприклад, тяжкі тілесні ушкодження); у ч. 2 ст. 399 КК — за ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах (зруйнування будинку, водо-, газо-, електропостачання); у ч. 3 ст. 399 КК — за ті самі дії, що спричинили загибель людей, заподіяли їм тяжкі тілесні ушкодження чи потягли за собою інші тяжкі наслідки (наприклад, знищення особливо цінного майна).

Суб'єктивна сторона цих злочинів — умисел (прямий або непря- мий) щодо знищення або пошкодження майна з метою перешкоджан-ня здійсненню правосуддя або надання правової допомоги вказаними особами чи з мотивів помсти за таку діяльність. За частинами 2 статей 378, 399 та ч. 3 ст. 399 КК щодо загибелі людей, спричинення тяжких тілесних ушкоджень або настання інших тяжких наслідків — необе-режна форма вини. У разі умисного їх заподіяння вчинене потребує додаткової кваліфікації за статтями 115 або 121 КК та ін.

Суб'єкт цих злочинів — за частинами 1 статей 378 і 399 КК — осо-ба, що досягла 16-річного віку, а за ч. 2 ст. 378, ч. 2 та ч. 3 ст. 399 КК — 14 років.

§ 4. Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі

Примушування давати показання (ст. 373 КК). Згідно зі стаття-ми 28 і 62 Конституції України ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, по-водженню чи покаранню, а обвинувачення особи не може ґрунтувати-ся на доказах, одержаних незаконним шляхом. Цим конституційним приписам кореспондує ст. 22 КПК, яка забороняє домагатися показань осіб, що беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та засто-суванням інших незаконних заходів.

Потерпілим від злочину може бути: підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок та експерт, тобто особи, які відповідно до закону можуть бути допитані з кримінальної справи під час дізнання чи до- судового слідства.

За статтю 373 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого вичерпується вчиненням незаконних дій, що є способом примушування особи до давання показань, і з моменту здійснення яких злочин визнається закінченим. За частиною 1 ст. 373 КК примушування передбачає лише психічний (психологічний) вплив на свідомість та волю потерпілого (підкуп, шантаж, гіпноз, пред'явлення неправдивих доказів, обіцянка звільнити з-під варти тощо).

Злочин вчиняється лише у певній обстановці — при допиті, тобто коли примушування здійснюється під час такої слідчої дії, яка полягає в одержанні (відібранні) показань у певних учасників кримінального процесу і фіксації їх у протоколі допиту, який має відповідну процесу-альну форму. До допиту прирівнюється і очна ставка.

За частиною 2 ст. 373 КК караються ті самі дії, якщо вони поєдна-ні: а) або із застосуванням насильства; б) або із знущанням над особою. Обов'язковою умовою відповідальності за ч. 2 ст. 373 КК є вчинення зазначених у ній дій за відсутності ознак катування. Якщо примушу-вання давати показання здійснювалося шляхом катувань, відповідаль-ність настає за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 127 та ч. 2 ст. 373 КК.

Насильство, як спосіб примушування, може бути як психічним, так і фізичним. Якщо наслідком такого насильства були умисні тяжкі ті-лесні ушкодження або смерть потерпілого, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю. Під знущанням над особою розуміють глумління, на-несення образ та інші дії, які грубо й цинічно принижують гідність людини (глузування над фізичними вадами особи, образа її національ-них чи релігійних почуттів тощо).

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел і спеціальна мета — примусити особу дати показання.

Суб'єкт злочину — спеціальний: особа, яка за законом має право здійснювати дізнання чи досудове слідства або тимчасово призначена виконувати ці функції повноважна особа в установленому законом порядку.

Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК). За статтю 383 КК карається злочин із формальним

складом, об'єктивна сторона якого вичерпується вчиненням дій, що являють собою неправдиве (яке не відповідає дійсності) повідомлення про вчинення злочину, яке спрямовується на адресу органів дізнання, слідства, прокуратури або суду. Форма такого повідомлення — будь-яка: усна, письмова, через третіх осіб, анонімна, із використанням комп'ютерних мереж тощо. Неправдивість повідомлення може стосуватися як самого факту злочину, так і особи, яка нібито його вчинила. З моменту надходження неправдивого повідомлення про злочин до зазначених адресатів злочин визнається закінченим незалежно від того, чи порушена кримінальна справа і чи притягнуто до відповідальності неправдиво звинувачену особу.

За частиною 2 ст. 383 КК караються ті самі дії, якщо вони поєднані: а) або з обвинуваченням у тяжкому (ч. 4 ст. 12 КК) чи особливо тяжкому (ч. 5 ст. 12 КК) злочині; б) або із штучним створенням доказів обвинувачення; в) або вчинені з корисливих мотивів.

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел, бо винний усвідомлює, що відомості про злочин є завідомо неправдивими.

Суб'єкт злочину — будь-яка особа, що досягла 16-річного віку.

Завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК). За статтею 384 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у вчиненні однієї з таких дій: а) неправдиві показання свідка чи потерпілого; б) неправдивий висновок експерта; в) неправильний переклад, здійснений перекладачем. Злочин вчинюється у певній обстановці — під час дізнання, досудового слідства, судового розгляду, виконавчого провадження або розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України (ст. 89 Конституції України) ^[2], і визнається закінченим з моменту здійснення будь-якої із зазначених дій.

Неправдивість показань свідка чи потерпілого полягає у повідомленні відомостей, що не відповідають дійсності, про факти та обставини, які їм відомі і які мають значення для вирішення справи.

Неправдивість експертного висновку полягає у внесенні до нього таких даних, що не відповідають дійсності, які стосуються або окремих питань справи, або всієї її в цілому. Неправдивий переклад — це неправильна передача тих показань, документів та інших матеріалів справи, які підлягають перекладу.

Злочин вчинюється лише шляхом активних дій, бо умовчання (замовчування) свідка, експерта чи перекладача про відомі їм обставини справи (бездіяльність) є однією з форм відмови від давання показань, що карається за ч. 1 ст. 385 КК.

Обов'язковою умовою відповідальності за цей злочин є наявність офіційного попередження особи про кримінальну відповідальність за давання неправдивих показань, неправдивий експертний висновок або неправильний переклад (наприклад, статті 126, 167, 196 КПК).

За частиною 2 ст. 384 КК караються ті самі дії, якщо вони були поєднані: а) або з обвинуваченням у тяжкому (ч. 4 ст. 12 КК), особливо тяжкому (ч. 5 ст. 12 КК) злочині; б) або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту; в) або вчинені з корисливих мотивів.

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел, бо особа діє за-відомо, тобто усвідомлює неправдивість своїх показань, висновку чи перекладу. Мотиви та мета можуть бути різними і на кваліфікацію злочину не впливають, за винятком ч. 2 ст. 384 КК, де однією з кваліфікуючих ознак є корисливі мотиви.

Суб'єкт злочину — спеціальний: свідок, потерпілий, експерт, перекладач, які попереджені про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання, висновок або переклад. Підозрюваний, обвинувачений, підсудний, спеціаліст, цивільний позивач та відповідач кримінальної відповідальності за такі дії не несуть.

Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК). За частиною 1 ст. 385 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у бездіяльності, що виявляється у відмові (ухиленні від виконання обов'язків) без поважних причин: а) свідка — від давання показань; б) експерта — від надання висновку; в) перекладача — від здійснення перекладу.

На всіх стадіях процесу свідок, експерт і перекладач попереджаються про відповідальність за відмову від виконання покладених на них обов'язків. Наявність такого попередження, з одного боку, є обов'язковою умовою відповідальності за ч. 1 ст. 385 КК, а з другого — ознакою, що відокремлює цей злочин від ухилення від з'явлення (нез'явлення) до органів дізнання, досудового слідства чи до суду, що тягне за собою лише адміністративну відповідальність (статті 185³ та 185⁴ КУпАП).

Однією з умов відповідальності за ст. 385 КК є також відсутність поважних причин (хвороба, відсутність необхідних матеріалів для висновку, незнання мови, яку треба перекладати, тощо) на боці свідка, експерта, перекладача для відмови від виконання покладених на них обов'язків.

Злочин вчиняється у певній обстановці — під час дізнання, досудового слідства, судочинства, виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України (ст. 89 Конституції України), і визнається закінченим з моменту вчинення хоча б одного із зазначених діянь.

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел, бо особа свідомо і без поважних причин ухиляється від виконання покладених на неї в уста-новленому законом порядку обов'язків свідка, експерта чи перекладача.

У частині 2 ст. 385 КК конкретизуються приписи ст. 63 Конституції України, згідно з якими не підлягає відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження дізнання, досудового слідства або в суді щодо себе самої, а також членів своєї сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначено у п. 11 ст. 32 КПК та ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу.

Суб'єкт злочину — спеціальний: свідок, судовий експерт чи перекладач. Потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, цивільний позивач та відповідач за відмову від давання показань кримінальної відповідальності не несуть.

Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК). Потерпілим від злочину може бути: свідок, потерпілий, експерт чи їх близькі родичі.

За статтею 386 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає в активній поведінці особи — діях, що здійснюються в одній із таких форм:

- 1) перешкоджання з'явленню особам, зазначеним у ст. 386 КК, в органи дізнання, досудового слідства, до суду або до тимчасової слідчої чи тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України (ст. 89 Конституції України);
- 2) примушування цих осіб до відмови від давання або до давання за-відомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна або розголошенням ганебних відомостей;
- 3) підкуп цих осіб з метою перешкоджання їх з'явленню до відповідних органів чи з метою їх схилення до відмови від давання або до давання за-відомо неправдивих показань чи висновку;
- 4) погроза вбивством, насильством, знищенням майна чи розголошенням ганебних відомостей щодо цих осіб із помсти за виконання ними їх обов'язків.

Злочин визнається закінченим з моменту вчинення будь-якої з наведених дій незалежно від того, чи вдалося насправді перешкодити з'явленню зазначених осіб до слідчо-судових органів, примусити або схилити їх до відмови від давання чи до давання завідомо неправдивих показань або висновку.

Одним із способів вчинення злочину, передбаченого ст. 386 КК, є підкуп (про поняття підкупу див. статті 235⁴, 235⁵ КК). Тому якщо внаслідок такого підкупу свідок або потерпілий дають завідомо неправдиві показання, експерт надає завідомо неправдивий висновок, а перекладач здійснює неправильний переклад, такі їх діяння кваліфікують-ся за ст. 384 КК. Якщо ж свідок, експерт або перекладач внаслідок їх підкупу відмовляються від виконання покладених на них обов'язків, вчинене кваліфікується за ч. 1 ст. 385 КК. Крім того, діяння експерта, який внаслідок підкупу не з'являється до відповідних органів, відмовляється від давання висновку чи надає неправдивий висновок, додатково кваліфікуються за ч. 3 чи 4 ст. 235

⁵

КК.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 386 КК, — прямий умисел і спеціальна мета — перешкодити з'явленню свідка, потерпілого чи експерта до слідчо-судових органів; примусити чи схилити цих осіб до відмови від давання або до давання неправдивих показань чи висновку; помститися за виконання цими особами їх обов'язків.

Суб'єкт злочину — будь-яка особа, що досягла 16-річного віку. Якщо примушування до давання неправдивих показань здійснюється під час допиту особою, яка провадить дізнання чи досудове слідство, вчинене кваліфікується за ст. 373 КК.

§ 5. Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та припинення злочинних посягань

Закони України від 23 грудня 1993 р. «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»¹, а також статті 52

-52

⁵

КПК України передбачають право працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також деяких інших осіб на забезпечення їх безпеки, встановлюють підстави, умови та порядок здійснення щодо них відповідних заходів безпеки. За найбільш небезпечні порушення приписів зазначених нормативних актів передбачена кримінальна відповідальність у статтях 380 та 381 КК.

Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380 КК). Потерпілим від злочину може бути лише особа, взята під захист, а саме: а) працівник суду; б) працівник правоохоронного органу; в) особа, яка бере участь у кримінальному судочинстві (зокрема, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, захисник, свідок, експерт та ін.); г) члени сімей зазначених осіб та їхні близькі родичі (батьки, дружина, чоловік, діти, рідні брати і сестри та ін.).

За статтю 380 КК карається злочин з матеріальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у діяч чи бездіяльності, що виявляються у таких формах: 1) неприйняття рішення про застосування заходів безпеки; 2) несвоєчасне прийняття такого рішення; 3) прийняття недостатньо обґрунтованого рішення про заходи безпеки; 4) невжиття достатніх заходів безпеки; 5) несвоєчасне вжиття достатніх заходів безпеки. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину є суспільно небезпечні наслідки, а саме тяжкі наслідки (вбивство потерпілої особи, спричинення їй тяжких тілесних ушкоджень, її викрадення чи знищення її майна у значних розмірах тощо). Злочин є закінченим з моменту настання тяжких наслідків, які повинні перебувати у причинному зв'язку із суспільно небезпечним діянням.

До заходів безпеки, які можуть застосовуватися щодо потерпілих осіб, зокрема, належать: особиста охорона чи охорона житла, майна; видача зброї або інших засобів індивідуального захисту; візуальне спостереження; прослуховування телефонних розмов, переведення на іншу роботу, зміна зовнішності, документів, переїзд до іншої місцевості тощо.

Суб'єктивна сторона злочину — умисел або необережність щодо діяння і лише необережна форма вини щодо суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єкт злочину — спеціальний: службова особа органу, на який покладено функції забезпечення безпеки потерпілих осіб. Це може бути як службова особа, яка зобов'язана своєчасно приймати рішення про застосування достатніх заходів безпеки (наприклад, голова суду, прокурор, керівник органу внутрішніх справ), так і службова особа, яка повинна належним чином фактично здійснювати ці заходи (наприклад, працівник оперативно-розшукового органу).

Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК). Предмет злочину — відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист. До них можуть, зокрема, належати відомості про дійсне місцезнаходження особи, взятої під захист; її справжнє прізвище; місце роботи; маршрути пересування тощо. Потерпілим від злочину, передбаченого ч. 1 ст. 381 КК, може бути лише особа, взята під захист (коло цих осіб розглянуто при аналізі ст. 380 КК).

За статтю 381 КК карається злочин із матеріальним складом, об'єктивна сторона якого виявляється не тільки у вчиненні діяння, а і в спричиненні наслідків. Діяння як ознака об'єктивної сторони полягає у розголошенні відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, тобто у доведенні зазначеної інформації до відома сторонніх осіб (а саме осіб, які не мають права на ознайомлення із цими відомостями). Обов'язковою ознакою злочину є суспільно небезпечні наслідки, які полягають у спричиненні шкоди здоров'ю особи, взятої під захист (завдання потерпілому побоїв, нанесення легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень). За частиною 1 ст. 381 КК злочин є закінченим з моменту спричинення зазначених наслідків, які повинні перебувати у причинному зв'язку із суспільно небезпечним діянням.

Частина 2 ст. 381 КК встановлює відповідальність за кваліфікований склад цього злочину, коли ті самі дії спричинили: а) або смерть особи, взятої під захист; б) або інші тяжкі наслідки (наприклад, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, знищення майна потерпілого у великих чи особливо великих розмірах, загибель співробітників, які здійснювали захист особи, тощо).

Суб'єктивна сторона — щодо діяння можливий як умисел, так і необережність, щодо наслідків — лише необережна форма вини.

Суб'єкт злочину — спеціальний, а саме: а) службова особа, яка прийняла рішення про застосування заходів захисту; б) особа, яка ці заходи фактично здійснювала; в) службова особа, якій рішення про зазначені заходи стали відомі у зв'язку з її службовим становищем; г) особа, яка взята під захист. В останньому випадку кримінальна відповідальність такого суб'єкта злочину можлива лише за умови, коли шкода здоров'ю була спричинена іншої особи, взятій під захист, а не тій, яка розголошила відомості про прийняті щодо неї заходи безпеки.

Розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387 КК). Відповідно до ч. 1 ст. 121 КПК дані досудового слідства можна оголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. Предметом злочину за ч. 1 ст. 387 КК є відомості (дані) досудового слідства чи дізнання, а за ч. 2 ст. 387 КК — лише такі дані досудового слідства або дізнання, які ганьблять людину, принижують її честь і гідність.

За статтею 387 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у розголошенні без належного дозволу даних досудового слідства чи дізнання, тобто доведенні їх до відома сторонніх осіб, що здійснюється винним без дозволу чи в не-належному обсязі. Для притягнення до відповідальності за ч. 1 ст. 387 КК слід встановити, що особа була попереджена в установленому за-коном процесуальному порядку про обов'язок не розголошувати такі дані. Відповідальність за ч. 2 ст. 387 КК можлива і без зазначеного попередження, бо зберігання у таємниці відповідних даних є службовим обов'язком суб'єктів, передбачених цією частиною. Злочин є закінченим з моменту розголошення, тобто коли дані, щодо яких є заборона на їх розголошення, стали надбанням хоча б однієї особи, яка не мала права на ознайомлення з ними.

За частиною 2 ст. 387 КК карається розголошення таких даних слідства чи дізнання, які ганьблять людину, принижують її честь і гідність.

Суб'єктивна сторона — прямий умисел, бо особа усвідомлює, що розголошує дані слідства або дізнання попри заборони і бажає вчинити це діяння.

Суб'єкт злочину — спеціальний. За частиною 1 ст. 387 КК — це особа, яка попереджена в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати дані досудового слідства чи дізнання, а за ч. 2 ст. 387 КК — суддя, прокурор, слідчий, працівник органу дізнання чи оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи брала ця особа безпосередньо участь у досудовому слідстві чи дізнанні.

Приховування злочину (ст. 396 КК). У статті 27 КК передбачено два види приховування злочину: заздалегідь обіцяне (ч. 5), яке визнається співучаство у злочині (а саме пособництвом), та заздалегідь не обіцяне (ч. 6), яке передбачено у ч. 1 ст. 396 КК як самостійний склад злочину.

За частиною 1 ст. 396 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у приховуванні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, що припускає лише активну поведінку — дії. Враховуючи положення ч. 6 ст. 27 КК, таке приховування можливе шляхом переховування: а) злочинця (надання йому житла, транспортного засобу, документів); б) знарядь і засобів вчинення злочину (зброї, підроблених документів); в) слідів злочину (знищення пляшки із відбитками пальців злочинця); г) предметів, здобутих злочинним шляхом (грошей, коштовностей). Кримінальна відповідальність настає лише за приховування тяжкого (ч. 4 ст. 12 КК) чи особливо тяжкого (ч. 5 ст. 12 КК) злочину. Приховування обов'язково має бути заздалегідь не обіцяним, тобто таким, коли приховувач не дає попередньої обіцянки (а саме до вчинення злочину або у будь-якому випадку до його закінчення) на таке приховування. Зі змісту закону випливає, що приховування припускає вчинення лише таких фізичних дій, які передбачені в ч. 6 ст. 27 КК. Так зване інтелектуальне приховування не може кваліфікуватися за ч. 1 ст. 396 КК і тягне за собою відповідальність тільки у разі, якщо містить ознаки самостійного складу злочину (наприклад, завідомо неправдиві показання свідка з метою приховування злочину). Злочин є закінченим з моменту вчинення будь-якої із дій щодо приховування злочину і набуває після цього триваючого характеру.

Суб'єктивна сторона — лише прямий умисел, бо винний усвідомлює, що приховує тяжкий або особливо тяжкий злочин і бажає вчинення цих дій.

Суб'єкт злочину загальний, тобто фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку.

Частина 2 ст. 396 КК передбачає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 396 КК, згідно з яким не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин (п. 11 ст. 32 КПК, ч. 2 ст. 3 СК).

Порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК). Відповідно до Закону України від 1 грудня 1994 р. «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»¹ адміністративний нагляд — це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених із місць позбавлення волі, що встановлюються постановою суду та здійснюються органами внутрішніх справ з метою запобігання вчиненню злочинів і здійснення виховного впливу.

За статтею 395 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого виявляється або в діях - самовільне за-лишення особою місця проживання, або в бездіяльності - непри-буття без

поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання після звільнення з місць позбавлення волі. Злочин є закінченим з моменту вчинення діяння в одній із зазначених форм і може бути вчинений лише протягом строку адміністративного нагляду, тривалість якого встановлюється судом на підставі ст. 6 Закону від 1 грудня 1994 р.

Суб'єктивна сторона — прямиї умисел і обов'язкова мета злочину — ухилення від адміністративного нагляду.

Суб'єкт злочину — спеціальний: особа, щодо якої судом на законних підставах встановлено адміністративний нагляд.

§ 6. Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання рішень, вироків, ухвал, постанов суду і призначеного ним покарання

Невиконання судового рішення (ст. 382 КК). Відповідно до ч. 5 ст. 124 та п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України одним з основних принципів судочинства є обов'язковість рішень суду, тому судові акти є обов'язковими для виконання на всій території України.

Предметом злочину за частинами 1 і 2 ст. 382 КК є судовий акт органів правосуддя (рішення, вирок, ухвала, постанова), який: 1) постановлений тільки судом; 2) ухвалений судом будь-якої юрисдикції (загальної чи спеціалізованої); 3) винесений судом будь-якої інстанції (першої, апеляційної чи касаційної); 4) постановлений судом із будь-якої категорії судових справ (цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних); 5) набрав законної сили. За ч. 3 ст. 382 предметом злочину є судовий акт не органів правосуддя України, а рішення Європейського суду з прав людини.

За частиною 1 ст. 382 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого виявляється або в бездіяльності - невиконання судового акта, або в активних діях - перешкоджання виконанню судового акта. З моменту вчинення цих діянь злочин визнається закінченим і набуває триваючого характеру.

За частиною 2 ст. 382 КК злочин може бути як із формальним складом - коли ті самі діяння вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище (примітка 2 до ст. 368 КК), або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею (спеціальний рецидив - ст. 34 КК), так і з матеріальним складом — коли діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб (примітка 3 та 4 до ст. 364 КК).

За частиною 3 ст. 382 КК карається невиконання рішення Європейського суду з прав людини, що обумовлено Законом України від 17 липня 1997 р., яким ратифікована Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Протокол № 11 до цієї Конвенції, де зазначено (ч. 1 ст. 46 Конвенції), що Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами. У частині 1 ст. 2 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»¹ також проголошується, що рішення цього суду є обов'язковими для виконання Україною відповідно до ст. 46 зазначеної Конвенції.

Суб'єктивна сторона злочину у випадках, коли він не тягне за собою наслідків, зазначених у ч. 2 ст. 382 КК, — лише прямий умисел. Психічне ставлення до наслідків, зазначених у ч. 2 ст. 382 КК, може полягати як в умисній, так і в необережній формі вини.

Суб'єкт злочину — спеціальний: службова особа, на яку покладений обов'язок і яка має реальну можливість виконати судові рішення.

Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описане чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК). Предметом цього злочину є рухоме або нерухоме майно (речі, майнові права й обов'язки, кошти, цінні папери), на яке за ч. 1 ст. 388 КК у встановленому законом порядку: а) або було накладено арешт; б) або таке, яке було піддано опису, а за ч. 2 ст. 388 КК — в) майно, яке підлягає конфіскації за рішенням суду, що набрало законної сили. З цього випливає, що предметом цього злочину є майно, яке має особливий правовий статус, бо за ч. 1 ст. 388 КК власник або інший законний володільць цього майна внаслідок його опису або накладення на нього арешту позбавляється права ним розпоряджатися і обмежується в праві ним користуватися; а за ч. 2 ст. 388 КК — повністю втрачає право власності на майно, бо з моменту набуття рішенням суду законної сили про конфіскацію майна останнє переходить у власність держави (ч. 2 ст. 317, п. 10 ч. 1 ст. 346 ЦК).

За статтю 388 КК карається злочин як із формальним (наприклад, у разі здійснення деяких банківських операцій із вкладями), так і матеріальним (наприклад, у разі розтрати або знищення майна) складом, об'єктивна сторона якого полягає в учиненні хоча б однієї з декількох альтернативно зазначених у диспозиції дій: 1) розтрати, 2) відчуження, 3) приховування, 4) підміна, 5) пошкодження, 6) знищення, 7) порушення обмеження права користування майном, 8) здійснення банківських операцій із заарештованими коштами (вкладами), 9) інші незаконні дії з майном, яке описане, заарештоване чи конфісковане.

Відповідно до закону (наприклад, ст. 126 КПК) під час провадження опису, арешту або вилучення майна як приватні особи, так і представники організацій, яким це майно передається (ввіряється) на збереження, попереджаються під розписку про відповідальність за його незбереження. Тому обов'язковою умовою відповідальності за ст. 388 КК є наявність офіційного попередження про відповідальність за незбереження майна.

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел.

Суб'єкт злочину — спеціальний, до якого належать: а) приватні особи (наприклад, сам винний чи його родичі), яким майно ввірено на збереження після його опису чи арешту; б) службові особи (наприклад, представник органу місцевого самоврядування), яким майно ввірене на відповідальне збереження у зв'язку з його описом, арештом чи конфіскацією; в) представники банківської або іншої фінансової уста-нови, на рахунках якої перебувають заарештовані чи конфісковані кошти (вклади).

Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК). Відповідно до ч. 5 ст. 52 КК ухилення від покарання, при-значеного вироком суду, є злочином проти правосуддя і тягне за собою відповідальність за статтями 389 та 390 КК.

За статтею 389 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає в бездіяльності, а саме в ухиленні від покарань, передбачених статтями 53, 55, 56, 57 КК, що становить собою невиконання засудженим обов'язку щодо відбування покарання, призначеного йому вироком суду, який набрав законної сили. З моменту вчинення засудженим діяння, спрямованого на ухилення від покарання, злочин визнається закінченим і набуває триваючого характеру.

Фактичні способи (форми) ухилення від покарання можуть бути різними і залежать передусім від виду самого покарання. Для встановлення ознак такого ухилення необхідно звертатися до статей 26, 34, 36, 37, 40-42 Кримінально-виконавчого кодексу (далі КВК).

Суб'єктивна сторона злочину — прямиий умисел та спеціальна мета — ухилитися від відбування покарання.

Суб'єкт злочину — спеціальний: засуджений до відповідного виду покарання вироком суду, який набрав законної сили.

Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК). За статтею 390 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого за ч. 1 ст. 390 КК виявляється в бездіяльності - ухиленні від відбування покарання у виді обмеження волі (ст. 61). Формами (способами) такого ухилення є: а) самовільне залишення засудженим місця обмеження волі; б) злісне ухилення від робіт, до яких в обов'язковому порядку залучається засуджений (статті 59, 60 КВК); в) систематичне порушення засудженим громадського порядку; г) систематичне порушення встановлених для засуджених правил проживання (ст. 59 КВК). Злочин визнається закінченим із моменту вчинення хоча б одного із зазначених діянь.

За частинами 2 і 3 ст. 390 КК об'єктивна сторона злочину також ви-являється в бездіяльності, а саме в неповерненні особи до місця відбу-вання покарання після закінчення строку короточасного виїзду (до семи діб), який був дозволений засудженому до обмеження (ч. 2) чи позбав-лення (ч. 3) волі відповідно до ч. 2 ст. 59, ч. 1 ст. 67, ст. 111 КВК.

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел і спеціальна мета — ухилитися від відбування покарання.

Суб'єкт злочину — спеціальний: за ч. 1 ст. 390 КК — особа, що засуджена і відбуває покарання у виді обмеження волі, а за частинами 2 та 3 ст. 390 КК — особа, що засуджена до обмеження (ч. 2) або по-збавлення (ч. 3) волі на певний строк і отримала дозвіл на коротко-часний виїзд за межі установи виконання покарань.

Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК). Потерпілими від злочину є лише ті представ-ники адміністрації установи виконання покарань, які відповідно до статей 70 та 135 КВК мають право застосовувати до засудженого пе-редбачені законом (статті 68 та 132 КВК) заходи стягнення. Непокора чи протидія іншим працівникам цих установ тягне за собою лише за-стосування заходів стягнення (статті 68 і 132 КВК).

За статтею 391 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає або в бездіяльності - злісна непо-кора законним вимогам адміністрації, або в активних діях - інша про-тидія адміністрації у здійсненні її функцій. Злочин визнається закін-ченим з моменту вчинення самого діяння, а обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є місце вчинення злочину — установа виконання покарань, в якій засуджений відбуває покарання у виді обмеження (ст. 61 КК) або позбавлення (ст. 63 КК) волі.

Відповідальність за ст. 391 КК настає лише за умови, якщо: а) ви-моги адміністрації, яким протидіє засуджений, мають законний харак-тер; б) непокора (протидія) цим вимогам була вчинена протягом року після того, як засуджений за порушення режиму відбування покарання був підданий стягненню у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводився на більш суворий режим відбування покарання (ст. 100, ч. 3 ст. 101, ч. 1 ст. 132 КВК).

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел.

Суб'єкт злочину — спеціальний: особа, що відбуває покарання у виді обмеження чи позбавлення волі, яка за порушення вимог режи-му відбування покарання протягом року піддавалася зазначеним у ст. 391 КК заходам стягнення.

Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК). Потерпілими від злочину можуть бути дві категорії осіб: а) засуджені, які відбувають покарання у виді обмеження, позбавлення волі на певний строк чи довічного позбавлення волі; б) представники адміністрації установ виконання покарань.

Об'єктивна сторона злочину полягає у вчиненні лише активної поведінки — дії, яка виявляється в одній з таких форм: а) тероризування засуджених; б) напад на адміністрацію; в) організація (створення) організованої групи для тероризування засуджених чи нападу на адміністрацію; г) активна участь у такій (організованій) групі. Злочин визнається закінченим з моменту вчинення однієї із зазначених дій незалежно від того, чи спричинили вони які-небудь наслідки. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є місце вчинення злочину — установа виконання покарань, яка призначена для відбування (виконання) покарань у виді обмеження, позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі.

Тероризуванням засуджених визнається застосування до них психічного або фізичного насильства з метою примусити відмовитися від сумлінного ставлення до праці, дотримання правил режиму та внутрішнього розпорядку або з метою підкорити своїм незаконним вимогам, а також вчинення таких дій з помсти за виконання вимог режиму, зміцнення дисципліни та порядку в установі виконання покарань або глум та знущання над засудженими з метою їх залякування та перешкоджання відбуванню покарання.

Напад на адміністрацію — це вчинення насильницьких дій, а також погроза застосування насильства щодо представників адміністрації у зв'язку з їх законною службовою діяльністю.

Тероризування засуджених чи напад на адміністрацію, поєднані з незаконним позбавленням особи волі, умисним завданням побоїв, застосуванням мордувань, катувань, заподіянням легких, середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень (передбачених ч. 1 ст. 121 КК), охоплюються ознаками ст. 392 КК і додаткової кваліфікації не потребують. Якщо тероризування або напад були пов'язані із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, передбачених ч. 2 ст. 121 КК, або виявилися в умисному вбивстві потерпілого (ст. 115 КК), вчинене слід кваліфікувати за сукупністю цих злочинів. Якщо вчинення зазначених дій супроводжувалося захопленням заручників без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 147 КК), вчинене охоплюється ознаками ст. 392 КК і додаткової кваліфікації не потребує. Захоплення заручників за обставин, зазначених у ч. 2 ст. 147, КК або вчинення такого його виду, який передбачений ст. 349 КК, слід кваліфікувати за сукупністю зі ст. 392 КК.

Організацією злочинної організованої групи визнається сукупність дій, спрямованих на створення стійкого злочинного об'єднання трьох чи більше осіб з метою тероризування засуджених чи нападу на адміністрацію, яке відповідає ознакам цієї форми співучасті, передбаченим ч. 3 ст. 28 КК.

Активна участь в організованій групі припускає такі дії її учасника, які можуть виявлятися у схильності одних засуджених до тероризування інших або до нападу на адміністрацію, підшукуванні необхідних засобів, знарядь злочину, безпосередній участі в нападах та в інших діях, спрямованих на реалізацію плану організованої групи.

Суб'єктивна сторона злочину — прямиї умисел і мета дезорганізувати нормальну діяльність установи виконання покарань.

Суб'єкт злочину — спеціальний: засуджений до обмеження, по-збавлення волі чи довічного позбавлення волі, який відбуває це пока-рання в установі виконання покарань.

Втеча з місця позбавлення волі або з-під варті (ст. 393 КК).

Втеча є злочином із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у вчиненні в будь-який спосіб, але шляхом активних дій само-вільного, незаконного (тимчасового або постійного) залишення місця позбавлення волі або тримання під вартою.

Втеча з місця позбавлення волі припускає незаконне залишення засудженим установи виконання покарань будь-якого виду, а також лікарні в місцях позбавлення волі (ст. 11 КВК). Втеча з-під варті — це незаконне залишення місця попереднього ув'язнення, коли утримання під вартою обране як запобіжний захід, або втеча з-під конвою (напри-клад, із залу суду). Злочин визнається закінченим з моменту залишен-ня винним місця позбавлення волі, арешту, попереднього ув'язнення чи місця розташування конвою.

За частиною 2 ст. 393 КК караються ті самі дії, якщо вони вчинені: 1) повторно (ч. 1 ст. 32 чи ст. 34 КК); 2) за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 28 КК); 3) способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб; 4) із заволодінням зброєю чи з її використанням; 5) із за-стосуванням насильства чи погрозою його застосування; 6) шляхом підкопу; 7) із пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони. Для кваліфікації дій винного за ч. 2 ст. 393 КК досить наявності хоча б однієї із зазначених кваліфікуючих ознак.

При втечі, вчиненій способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб, винний застосовує такий її спосіб, який створює реальну небезпеку для життя чи здоров'я хоча б однієї людини. У разі втечі, поєднаній із заволодінням зброєю, вона вчинюється одним зі способів, зазначених у ст. 262 КК, і спрямована на протиправне заволодіння предметами, переліченими в ст. 263 КК. Використання зброї при вте-чі полягає у фактичному застосуванні її вражаючих властивостей або в погрозі використання зброї. Втеча, поєднана із застосуванням на-сильства чи погрозою його застосування, припускає застосування фізичного чи психічного насильства як способу подолання дійсних чи передбачуваних винним дій, які перешкоджають втечі. Якщо таке на-сильство полягало в умисному вбивстві, тяжкому тілесному ушкоджен-ні за обтяжуючих обставин, вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів. Втеча, вчинена за наявності ознак складу злочину, передба-ченого ст. 392 КК, також утворює сукупність злочинів. Втеча, вчинена шляхом підкопу, припускає використання особою для незаконного залишення охоронюваної території виправної установи підземного ходу (лазу), який був відритий нею таємно від адміністрації. Втеча, поєднана з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони, вчинюється шляхом виведення з ладу або пошкодження різних спеціальних споруд, пристроїв та пристосувань, призначених для попередження втеч, сповіщення (сигналізації) про них чи для перешкодження їх здій-сненню.

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел. Якщо втеча вчиняється особою, засудженою незаконно, склад цього злочину від-сутній. Особа не може бути засуджена за втечу з місця попереднього ув'язнення, доки судом не буде встановлена її винність у злочині.

Суб'єкт втечі — спеціальний: особа, що досягла 16-річного віку, яка: а) або відбуває покарання у виді арешту, позбавлення волі чи до-вічного позбавлення волі; б) або визнана підозрюваним чи

обвинуваченим у злочині і взята під варту як запобіжний захід. Особи, до яких арешт застосований як захід адміністративного стягнення (ст. 32 КУпАП), а також затримані в порядку статей 106, 106¹, 115 КПК, не підлягають відповідальності за ст. 393 КК.

Втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394 КК). За статтею 394 КК карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого полягає у самовільному залишенні спеціалізованого лікувального закладу (далі — СЛЗ) або у втечі по дорозі до нього (про поняття та ознаки втечі див. ст. 393 КК).

Місцем вчинення злочину є спеціалізовані лікувальні та лікувально-виховні заклади органів охорони здоров'я для лікування від наркоманії та алкоголізму, а також спеціальні лікувальні заклади (установи), які здійснюють застосування (виконання) примусових заходів медичного характеру (статті 19, 20, 93, 94 КК). Відповідальність за ст. 394 КК можлива лише за умови, якщо лікування у СЛЗ здійснюється у примусовому порядку.

Суб'єктивна сторона злочину — прямий умисел і мета ухилитися від застосування примусового лікування.

Суб'єкт злочину — спеціальний: осудна (ч. 1 ст. 19 КК) або обмежено осудна (ст. 20 КК) особа, щодо якої застосовуються примусові заходи медичного характеру або здійснюється примусове лікування в СЛЗ за постановою, ухвалою чи вирокom суду, які набрали законної сили.

Контрольні запитання

1. На які групи можуть бути розподілені всі злочини проти правосуддя за їх безпосередніми об'єктами?

2. Які ознаки характеризують об'єктивну та суб'єктивну сторони завідомо незаконних затримання, приводу, арешту або тримання від вартою?

3. У чому полягає об'єктивна сторона втручання в діяльність судових органів?
4. Якими ознаками характеризується об'єктивна та суб'єктивна сторони погрози або насильства щодо судді, народного за-сідателя чи присяжного?
5. За якими ознаками погроза або насильство щодо судді від-різняється від суміжних із цим діянням злочинів проти жит-тя та здоров'я особи?
6. Які ознаки характеризують об'єктивну та суб'єктивну сто-рони посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного?
7. Чим відрізняється посягання на життя судді, народного за-сідателя чи присяжного від суміжних злочинів проти життя особи?
8. Чим відрізняються такі злочини, як завідомо неправдиві по-казання та відмова від давання показань?
9. У чому полягає об'єктивна та суб'єктивна сторона прихову-вання злочину?
10. За яких умов приховування злочину буде визнаватися зло-чином проти правосуддя, а за яких - співучастю у злочині у вигляді пособництва?
11. Якими ознаками характеризується об'єктивна та суб'єктивна сторона невиконання судового рішення?
12. У яких формах виявляється об'єктивна сторона дій, що дез-організують роботу установ виконання покарань?
13. У чому полягає об'єктивна сторона втечі з місця позбавлен-ня волі або з-під варти і які кваліфікуючі ознаки цього зло-чину встановлені законом?

[1] стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб (наприклад, свідків), яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин.

^[2] При застосуванні положень статей 384-386 КК слід ураховувати, що Рішенням Конституційного Суду України від 10 вересня 2009 р. № 20-рп/2009 визнаний неконституційним і у зв'язку із цим втратив чинність Закон України від 15 січня 2009 р. № 890-VI «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України». Тому зміни стосовно цих комісій, що були внесені зазначеним Законом у статті 384-386 КК, також втратили свою чинність.